

Jakub Pawłowski, Martyna Pawłowska

Problem notyfikacji przepisów technicznych w związku z ustawą z dnia 19 listopada 2009 r. O grach hazardowych

Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje nr 26, 229-253

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA – PRAKTYKA – REFLEKSJE
Nr 26, 2017 (229–253)
DOI 10.24356/KB/26/11

PROBLEM NOTYFIKACJI PRZEPISÓW
TECHNICZNYCH W ZWIĄZKU Z USTAWĄ
Z DNIA 19 LISTOPADA 2009 R.
O GRACH HAZARDOWYCH

PROBLEM OF NOTIFICATION
OF TECHNICAL PROVISIONS IN
ACCORDANCE WITH THE LAW FROM
11TH OF NOVEMBER 2009 ABOUT THE
GAMES OF CHANCE

JAKUB PAWŁOWSKI, MARTYNA PAWŁOWSKA
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ABSTRACT

Object

The aim of the article is pointing and presenting methods connected with the usage and the interpretation of the European Union law in accordance to colliding with it Polish law, regulating the games of chance to 3rd of September 2015. Moreover in the paper the problem of possibility of determining the criminal responsibility of the persons establishing or arranging the games of chance in accordance with the Article 107 § 1 of Polish Criminal Fiscal Code and the provisions of the law about the games of chance was presented.

Introduction

Entering into force the law from 19th of November 2009 about the games of chance instead of terminating the notion of administrative limitations of economic activity in the scope of games of chance caused enormous problems with its usage. Another issue which emerged was the lack of notification of technical provisions (among others referring to the products offered by entrepreneurs), what effected also the lack of possibility of establishing the criminal responsibility of persons establishing or arranging the games of chance.

Methodology

In research two principal methods of analysis of law were used: the linguistic and logical interpretation of legal provisions, case law and jurisprudence, as well as the sociological method by the observation (analysis and results of cases conducted by authors as attorneys in criminal cases in the subject of establishing or arranging games of chance without the required concession or licence – Article 107 § 1 of Polish Criminal Fiscal Code).

Summary

Framing of criminal responsibility in accordance with the blanket provisions (Article 107 § 1 of Polish Criminal Fiscal Code) does not meet the requirements of transparency and certainty of law. Thus it would be reasonable to reconsider the reformulation of the principles of the criminal fiscal responsibility for illegal establishing or arranging the games of chance.

KEYWORDS:

notification of technical provisions, operationalization of the principle of primacy, blanket provision, Article 107 § 1 of Polish Criminal Fiscal Code

ABSTRAKT

Cel

Celem artykułu jest wskazanie i przedstawienie mechanizmów związanych ze stosowaniem i wykładnią prawa Unii Europejskiej, w kontekście do pozostającego z nim w kolizji prawa polskiego – regulującego gry hazardowe – obowiązującego do dnia 3 września 2015 r. Nadto w artykule udzielono odpowiedzi na możliwości ustalenia odpowiedzialności karnoprawnej

osób zarządzających lub prowadzących gry hazardowe w oparciu o przepis art. 107 § 1 k.k.s. w związku z przepisami ustawy o grach hazardowych.

Wprowadzenie

Wejście w życie ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych zamiast rozwiązać kwestię ograniczenia administracyjnego działalności gospodarczej w zakresie gier hazardowych spowodowała ogromne problemy z jej stosowaniem, nadto ujawnił się problem braku notyfikacji przepisów technicznych (m.in. które odnosiły się do produktów oferowanych przez przedsiębiorców), co skutkowało również brakiem możliwości ustalenia odpowiedzialności karnoprawnej osób zarządzających lub prowadzących gry hazardowe.

Metodologia

W badaniach wykorzystano dwie podstawowe metody analizy prawa w postaci analizy językowo-logicznej przepisów prawa, orzecznictwa i doktryny oraz socjologicznej poprzez obserwację uczestniczącą (analiza i wyniki prowadzonych przez autorów jako obrońców spraw karnych w przedmiocie prowadzenia i urządzania gier hazardowych bez wymaganej koncesji lub zezwolenia – art. 107 § 1 k.k.s.).

Wnioski

Konstruowanie odpowiedzialności karnej w oparciu o przepisy blankietowe (art. 107 § 1 k.k.s.) nie spełnia wymogu klarowności normy oraz pewności prawa, zatem zasadnym byłoby rozważenie przebudowania zasad odpowiedzialności karnoskarbowej za nielegalne urządzenie lub prowadzenie gier hazardowych.

SŁOWA KLUCZOWE:

notyfikacja przepisów technicznych, operacjonalizacja zasady pierwszeństwa, przepis blankietowy, art. 107 § 1 k.k.s.

I. STOSOWANIE PRAWA KRAJOWEGO I UNIJNEGO. KONSEKWENCJE NIEZGODNOŚCI NORMY KRAJOWEJ Z NORMĄ PRAWA UE

ROZWAŻANIA OGÓLNE

Pomimo upływu kilku lat od ratyfikowania przez Polskę Traktatu o Unii Europejskiej¹ i stania się jej pełnoprawnym członkiem w polskiej rzeczywistości prawnej, dalej występują bardzo poważne naruszenia w stosowaniu

¹ Traktat o Unii Europejskiej, Dz.U. z 2004 r., poz. 90, nr 864/30 – dalej także TUE.

i wykładni prawa unijnego. Skutki wadliwego działania organów państwa, jak i sądów powszechnych oraz trybunałów mogą okazać się dla Polski niezwykle kosztowne. Brak prawidłowego zastosowania prawa Unii Europejskiej, może rodzić odpowiedzialność państwa na płaszczyźnie art. 258² TFUE³, jak i odpowiedzialność odszkodowawczą Skarbu Państwa za szkody spowodowane błędną decyzją sądów⁴. Na tym tle niezwykle ważne jest podkreślenie współczesnej roli sędziów i teza postawiona przez Sąd Najwyższy (z którą nie sposób się nie zgodzić), że sędzia krajowy w pierwszej kolejności jest sędzią unijnym⁵.

W obecnym stanie rozwoju prawa UE, biorąc pod uwagę treść art. 4 ust. 3⁶ i art. 19 ust. 1⁷ TUE, nie tylko jest oczywiste, że sądy krajowe mają hybrydowo i synergicznie określoną jurysdykcję: z jednej strony wynika ona z prawa krajowego, z drugiej zaś – i autonomicznie – wynika z prawa Unii Europejskiej⁸, ale również oczywistym jest to, że prawo Unii i Trybunał Sprawiedliwości UE⁹ jako gwarant jego spistości, efektywności i jednolitości stosowania, chronią tę rolę sądów krajowych¹⁰. Z art. 4 ust. 3 TUE wywodzi się zasadę pierwszeństwa prawa Unii i obowiązek ten korzysta z pierwszeństwa przed obowiązkami wynikającymi

² *Jeśli Komisja uznaje, że Państwo Członkowskie uchybiło jednemu z zobowiązań, które na nim ciąży na mocy Traktatów, wydaje ona uzasadnioną opinię w tym przedmiocie, po uprzednim umożliwieniu temu Państwu przedstawienia swych uwag. Jeśli Państwo to nie zastosuje się do opinii w terminie określonym przez Komisję, może ona wnieść sprawę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.*

³ Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. z 2004 r., poz. 90, nr 864/2 – dalej także TFUE.

⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2006 r., sygn. C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo S.P.A. w likwidacji vs Włochy*, publ. ZOTSiS 2006/6A-/I-5177, ECR 2006/6A-/I-5177

⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2014 r., sygn. II KK 55/14, publ. OSNKW 2015/4/37.

⁶ *Zgodnie z zasadą lojalnej współpracy Unia i Państwa Członkowskie wzajemnie się szanują i udzielają sobie wzajemnego wsparcia w wykonywaniu zadań wynikających z Traktatów.*

⁷ *Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej obejmuje Trybunał Sprawiedliwości, Sąd i sądy wyspecjalizowane. Zapewnia on poszanowanie prawa w wykładni i stosowaniu Traktatów.*

⁸ Zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1978 r., sygn. 106/77, *Simmmenthal S.P.A. vs Włochy*, publ. ECR 1978/3/629.

⁹ Dalej TSUE lub Trybunał.

¹⁰ D. Miąsik, *Zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego przed prawem krajowym – wprowadzenie i wyrok ETS z 17.12.1970 r. w sprawie 11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr – und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, EPS 2005/2/58.

z prawa krajowego¹¹. Skoro zasada legalizmu wywodzona z art. 7 Konstytucji nakłada powinność na sędziego orzekania zgodnie z obowiązującym prawem to równoznaczna, z tym jest powinność zapewnienia efektywności prawu Unii Europejskiej. Przy czym obowiązkiem sądu krajowego jest zapewnienie pełnej i natychmiastowej skuteczności przepisom prawa UE i nie można wymagać od sądu, aby ten oczekiwał na uprzednie uchylene kolidującego z prawem UE przepisu krajowego. Wynika to z utrwalonego stanowiska, zgodnie z którym zagadnienie zgodności przepisów ustawy z prawem Unii Europejskiej musi zostać rozstrzygnięte samodzielnie przez sąd orzekający w sprawie, w której niezgodny z prawem UE przepis miałby mieć zastosowanie¹². Trybunał Konstytucyjny trafnie skonkludował to stanowisko podnosząc trzy zagadnienia przemawiające za takim stanowiskiem. Po pierwsze, stwierdził, że ze względu na treść art. 8 ust. 1¹³ Konstytucji Trybunał jest zobowiązany do takiego pojmowania swej pozycji, że w sprawach zasadniczych, o wymiarze konstytucyjno-ustrojowym zachowuje pozycję „sądu ostatniego słowa”, natomiast rola TSUE sprowadza się do straży prawa wspólnotowego i przy swych rozstrzygnięciach nie musi brać pod uwagę standardów wynikających z ładu prawnego poszczególnych państw, w tym też miejsca konstytucji w systemie źródeł prawa wewnętrznego państw członkowskich. Po drugie, interpretacja prawa wspólnotowego zgodnie z art. 19 ust. 1 TUE zastrzeżona jest wyłącznie dla TSUE. Po trzecie, sąd – jeśli nie ma wątpliwości co do treści normy prawa wspólnotowego – powinien odmówić zastosowania sprzecznego z prawem wspólnotowym przepisu ustawy i zastosować bezpośrednio przepis prawa wspólnotowego, ewentualnie – jeśli nie jest możliwe bezpośrednie zastosowanie normy prawa wspólnotowego – szukać możliwości wykładni prawa krajowego w zgodzie z prawem wspólnotowym. W tym miejscu zaznaczyć można pogląd wyrażony w postanowieniu TK o podziale funkcji kontroli aktów prawnych przez TK i TSUE. Wynikiem tego podziału funkcji jest przypisanie

¹¹ Por. P. Brzeziński, *Unijny obowiązek odmowy zastosowania przez sąd krajowy ustawy niezgodnej z dyrektywą Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 254; por. M. Górski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 listopada 2014 r., II KK 55/14, LEX/e 2014* dostęp 03.06.2016.

¹² Por. uzasadnienie do postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 grudnia 2006 r., sygn. P 37/05, OTK-A 2006/11/177; A. Wyrozumskaa, *Glosa do postanowienia TK z dnia 19 grudnia 2006 r., P 37/05, Europejski Przegląd Sądowy 2007/3*, s. 39-43.

¹³ *Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej*.

Trybunałowi Sprawiedliwości Unii Europejskiej kompetencji do ostatecznej interpretacji prawa unijnego i zapewnienia jednolitości jego stosowania we wszystkich państwach członkowskich, jak również wyłączność ostatecznego decydowania o zgodności aktów prawa pochodnego z traktatami i ogólnymi zasadami prawa unijnego. W takim kontekście należy rozpatrywać subsydiarny charakter kompetencji Trybunału Konstytucyjnego do badania zgodności z Konstytucją prawa unijnego. Przed orzeczeniem o niezgodności aktu prawa pochodnego z Konstytucją należy się upewnić co do treści norm unijnego prawa pochodnego, które są przedmiotem kontroli. Służyć temu może wystąpienie do Trybunału Sprawiedliwości z pytaniem prejudycjalnym (na podstawie art. 267 TFUE) w kwestii interpretacji lub ważności przepisów budzących wątpliwości. W ocenie TK, Trybunał Sprawiedliwości również w polskiej perspektywie konstytucyjnej jest „ostatecznym” (a więc autorytatywnym) interpretatorem prawa Unii, a procedura prejudycjalna nie służy tylko do eliminowania wątpliwości co do prawidłowej wykładni prawa unii, ale wręcz do „upewniania się co do jego treści”¹⁴.

W wypadku pojawienia się wątpliwości interpretacyjnych na tle prawa wspólnotowego, sąd krajowy powinien zwrócić się do TSUE z pytaniem prejudycjalnym w tej kwestii. Z tych przyczyn, zachodzi brak konieczności zwracania się do TK z pytaniami prawnymi dotyczącym zgodności prawa krajowego z prawem wspólnotowym – nawet w sytuacji, gdy sąd zamierza odmówić zastosowania ustawy krajowej. Sądy kierując pytania prawne do TK zaprzeczają swojej roli jako sądów unijnych, ale dodatkowo opóźniają chwilę prawidłowego stosowania prawa UE. Oczekuje się właśnie zapewnienia prawu unijnemu skuteczności natychmiastowej, a nie odsuniętej w czasie wskutek zainicjowania wewnętrznego trybu kontroli konstytucyjności¹⁵.

¹⁴ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lutego 2010 r., sygn. SK 45/09, publ. OTK-A 2010/2/17.

¹⁵ Zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1978 r., sygn. 106/77, *Simmenthal S.P.A. vs Włochy*, publ. ECR 1978/3/629. Zob. także: podobnie wyroki z dnia: z dnia 4 czerwca 1992 r. w sprawach połączonych C-13/91 i C-113/91 *Debus*, Rec. s. I-3617, pkt 32, publ. ECR 1992/6/I-3617; z dnia 18 lipca 2007 r. C-119/05 *Lucchini*, Zb.Orz. s. I-6199, pkt 61; a także z dnia 27 października 2009 r. w sprawie C-115/08 *ČEZ*, dotychczas nieopublikowany w Zbiorze, pkt 138; wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 20 października 2011 r., C-396/09, publ. ZOTSiS 2011/10A-/I-9915-9962, pkt 35-36, 38-39.

Dlatego kolizja między przepisem prawa krajowego a przepisem traktatu powinna być rozwiązywana przez sąd krajowy poprzez zastosowanie prawa wspólnotowego i w razie potrzeby przez odmowę stosowania sprzecznego z nim przepisu prawa krajowego, a nie przez stwierdzenie nieważności przepisu krajowego. TSUE nie wyposaża sądów krajowych państw unijnych w kompetencje do stwierdzania nieważności odpowiednich przepisów, a jedynie nakazuje im niestosowanie tych przepisów prawa krajowego, które okazują się być sprzeczne z przepisami prawa unijnego. TSUE wskazał w jednym ze swych wyroków¹⁶, że niezgodność z prawem wspólnotowym późniejszej normy prawa krajowego nie powoduje, że ta norma prawa krajowego przestaje istnieć. W takiej sytuacji sąd krajowy ma obowiązek odstąpić od stosowania tej normy¹⁷. Powyższe skutki kolizji pomiędzy normą prawa krajowego i normą prawa UE nazywamy sposobami operacjonalizacji zasady pierwszeństwa (o której mowa była wcześniej). Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej nie wymaga od sądów powszechnych pozbawiania krajowych norm prawnych, sprzecznych z prawem UE, mocy obowiązującej, lecz polega na tym, że obowiązkiem sądu polskiego jest odmowa zastosowania *in concreto* normy krajowej sprzecznej z prawem UE, zaś obowiązek zapewnienia prawu Unii praktycznej skuteczności (*effet utile*), jaki spoczywa na tych sądach z mocy prawa Unii, wyklucza oczekiwanie przez nie na uprzednie orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego, albo też pozbawienie krajowej normy kolidującej z prawem Unii mocy obowiązującej w trybie legislacyjnym¹⁸. Dlatego też zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego zobowiązuje sąd krajowy do stosowania prawa wspólnotowego i do odstąpienia od stosowania sprzecznych z nim przepisów krajowych, niezależnie od wyroku krajowego sądu konstytucyjnego, nawet w przypadku, w którym krajowy sąd konstytucyjny odracza utratę mocy obowiązującej tych przepisów, uznanych za niekonstytucyjne¹⁹.

¹⁶ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 2009 r., sygn. C-314/08, *pytanie prejudycjalne (art. 234 WE) Filipiak vs Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu*, publ. ZOTSiS 2009/11/I-11049, PP 2010/2/51, ECR 2009/11/I-11049-11079.

¹⁷ Zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22 października 1998 r. w sprawach połączonych od C-10/97 do C-22/97 IN.CO.GE:90 i in., Rec. s. I-6307, pkt 21, publ. ECR 1998/10B-/I-6307.

¹⁸ M. Górski, *op. cit.*

¹⁹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 2009 r., sygn. C-314/08, *pytanie prejudycjalne (art. 234 WE) Filipiak vs Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu*, publ. ZOTSiS 2009/11/I-11049, PP 2010/2/51, ECR 2009/11/I-11049-11079.

Powyższe rozważania mają ogromny wpływ na sytuacje kolizji norm krajowych z unijnymi nie mających charakteru materialnego, ale proceduralny. Zasada pierwszeństwa w tych przypadkach także będzie mieć zastosowanie, gdyż powinna być wtedy rozumiana jako obowiązek odmowy zastosowania prawa krajowego (przepisu kolidującego), gdy prawo unijne zakazuje tego z przyczyn proceduralnych. Dyrektywa jest tu powoływana dla ustaleń walidacyjnych i nie tworzy nowego, nieznanego prawa krajowemu prawu podmiotowego dla jednostki, a jedynie blokuje stosowanie norm krajowych sprzecznych z prawem Unii. Po stronie jednostki powstaje zatem uprawnienie proceduralne polegające na prawie do powoływania się na normy wspólnotowe, któremu odpowiada obowiązek sądu krajowego ich stosowania. Istota tego problemu sprowadza się do uprawnienia proceduralnego jednostki do domagania się, aby kolidujący przepis krajowy nie miał w stosunku do tej jednostki zastosowania²⁰. Można więc w tym przypadku mówić o operacjonalizacji zasady pierwszeństwa prawa UE poprzez zapewnienie postaci skutku pośredniego tego prawa²¹.

Z tezą (wskazaną wyżej), że interpretacja prawa wspólnotowego zgodnie z art. 19 ust. 1 TUE zastrzeżona jest wyłącznie dla TSUE, wiąże się kolejna kwestia – roli TSUE jako „sądu konstytucyjnego UE”. Interpretacja prawa Unii przyjęta przez Trybunał Sprawiedliwości w orzeczeniu prejudycjalnym, wydanym w trybie art. 267²² TFUE zawiera wskazania dla sądu krajowego co do dalszego postępowania w sprawie, wiążąc jednocześnie pozostałe sądy tego państwa, którego sąd zwrócił się z pytaniem prejudycjalnym, a także sądy pozostałych państw członkowskich. Przyczyną, dla której stanowisko interpretacyjne zajęte przez Trybunał Sprawiedliwości UE w orzeczeniu wstępnym wiąże nie tylko w sprawie, w której skierowano wnioski o rozstrzygnięcie wstępne, ale również we wszystkich innych sprawach, w których inne sądy krajowe (i inne organy państwa członkowskiego) zostają skonfrontowane z tym samym zagadnieniem prawnym, jest autorytatywny charakter wykładni dokonywanej przez Trybunał

²⁰ Wyrok: z dnia 30 kwietnia 1996 r., C-194/94, publ. ECR 1996/4-/I-2201; z dnia 6 czerwca 2002 r., C-159/00, publ. ECR 2002/6A-/I-5031, z dnia 8 września 2005 r., C-303/04; z dnia 15 kwietnia 2010 r., C-433/05.

²¹ M. Górski, *op. cit.*; I. Skomerska-Muchowska, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 2014 r.*, V KK 344/13, LEX/el. 2014 dostęp 06.06.2016.

²² Zdanie 1 cyt. artykułu: *Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej jest właściwy do orzekania w trybie prejudycjalnym o wykładni Traktatów i o ważności i wykładni aktów przyjętych przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne Unii (...).*

(art. 19 ust. 1 TUE). Trybunał zapewnia poszanowanie prawa w wykładni i stosowaniu traktatów i to on jest właściwy do orzekania o wykładni traktatów i aktów przyjętych przez instytucje, organy lub jednostki organizacyjne Unii (art. 267 TFUE). Uznanie, że sądy krajowe mogłyby, pomimo określonego stanowiska interpretacyjnego Trybunału Sprawiedliwości, przyjmować odbiegającą odeń wykładnię prawa Unii Europejskiej, uderzałoby w sam konstytucyjny sens procedury prejudycjalnej i oznaczałoby zignorowanie konstytucyjnej roli Trybunału Sprawiedliwości jako zapewniającego poszanowanie prawa w wykładni prawa UE. Przyjmuje się nadto, że procedura przewidziana w art. 267 TFUE jest instrumentem współpracy pomiędzy Trybunałem i sądami krajowymi, dzięki któremu Trybunał dostarcza sądom krajowym elementów wykładni prawa wspólnotowego, które są niezbędne dla rozstrzygnięcia przedstawionych im sporów²³. Podkreśla się, że sądy krajowe powinny przyjąć wykładnię podaną przez TSUE jako obowiązującą, a inicjować nowe postępowania prejudycjalne w przypadkach, w których pojawiają się zagadnienia prawne niewyjaśnione dotychczas w orzecznictwie TSUE, albo też w przypadkach, w których rozwój prawa UE wymusza zweryfikowanie aktualności wcześniej zajętych stanowisk interpretacyjnych²⁴. Wyłącznie do sądów krajowych, przed którymi toczy się spór i które wobec tego muszą przyjąć na siebie odpowiedzialność za wydane orzeczenie, należy ocena, w świetle konkretnych okoliczności każdej sprawy, zarówno niezbędności orzeczenia prejudycjalnego do wydania wyroku, jak i znaczenia dla sprawy pytań skierowanych do Trybunału (TSUE). W związku z tym, jeśli postawione pytania dotyczą wykładni prawa Unii, Trybunał (TSUE) jest co do zasady zobowiązany do wydania orzeczenia. Z powyższego wynika, że pytania dotyczące wykładni prawa Unii korzystają z domniemania posiadania znaczenia dla sprawy. Odmowa wydania przez Trybunał (TSUE) orzeczenia w trybie prejudycjalnym, o które wniósł sąd krajowy, jest więc możliwa tylko wtedy, gdy okazuje się oczywiste, że wykładnia prawa wspólnotowego, o którą wniesiono, nie ma żadnego związku ze stanem faktycznym lub przedmiotem sporu przed sądem krajowym, gdy problem jest natury

²³ Zob. w szczególności wyroki: z dnia 16 lipca 1992 r. w sprawie C-83/91 Meilicke, Rec. s. I-4871, pkt 22, publ. ECR 1992/7/I-4871; z dnia 5 lutego 2004 r. w sprawie C-380/01 Schneider, Rec. s. I-1389, pkt 20, publ. ECR 2004/2/I-1389; i z dnia 24 marca 2009 r. w sprawie C-445/06 Danske Slagterier, Zb.Orz. s. I-2119, pkt 65, publ. ZOTSiS 2009/3B-/I-2119, ECR 2009/3B-/I-2119-2196.

²⁴ M. Górski, *op. cit.*

hipotetycznej, bądź gdy Trybunał (TSUE) nie dysponuje elementami stanu faktycznego albo prawnego koniecznymi do udzielenia użytecznej odpowiedzi na pytania, które zostały mu przedstawione²⁵.

Powyższe rozważania są istotne z punktu widzenia obowiązku notyfikacji przepisów technicznych wynikających z dyrektywy UE 2015/1535 zmieniającej wcześniejszą dyrektywę 98/34/WE z dnia 22 czerwca 1998 r.²⁶ Powodem ustanowienia obowiązku udzielania informacji w zakresie norm i przepisów technicznych była potrzeba udostępniania informacji o takich środkach krajowych Komisji Europejskiej, a także wszystkim państwom członkowskim Unii Europejskiej i wszystkim podmiotom gospodarczym celem ochrony i spełnienia przesłanki uczciwej konkurencji. Podkreśla się przy tym w motywach 3-8 preambuły do dyrektywy UE 2015/1535 (pkt. 3-8 dyrektywy uchylonej), że generalnie chodzi o zapewnienie bezpieczeństwa prawnego na unijnym rynku wewnętrznym.

Państwa członkowskie mają obowiązek podjąć wszelkie konieczne kroki zapewniające, że ich organy normalizacyjne przekazywać będą informacje o podejmowanych działaniach legislacyjnych, opublikują projekty norm w taki sposób, że możliwe będzie uzyskanie uwag od stron działających w pozostałych państwach członkowskich. Organy te udzielą organom normalizacyjnym w poszczególnych państwach prawo do biernego lub czynnego udziału w planowanych działaniach, wreszcie, że nie sprzeciwią się, aby kwestia podlegająca normalizacji w ich programie pracy była rozważana na poziomie europejskim zgodnie z zasadami ustalonymi przez europejskie organy normalizacyjne. Bez wnikania w szczegóły zaznaczyć wystarczy, że dyrektywa UE 2015/1535 ustanawia procedurę udzielenia informacji w zakresie norm i przepisów technicznych (w szcze-

²⁵ Wyroki: z dnia 13 marca 2001 r. w sprawie C-379/98 *PreussenElektra*, Rec. s. I-2099, pkt 38, publ. ECR 2001/3A-/I-2099; z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie C-476/01 *Kapper*, Rec. s. I-5205, pkt 24, publ. ECR 2004/4C-/I-5205; z dnia 10 marca 2009 r. w sprawie C-169/07 *Hartlauer*, Zb.Orz. s. I-1721, pkt 24, publ. ZOTSiS 2009/3A-/I-1721, ECR 2009/3A-/I-1721-1774; z dnia 1 lipca 2010 r., w sprawie C-393/08 *Sbarigia*, publ. ZOTSiS 2010/7A-/I-6337-6374.

²⁶ Dyrektywa (UE) 2015/1535 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 9 września 2015 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w dziedzinie przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego, Dz.U.U.E.L.2015.241.1, która ujednoliciła i uchyliła zmienianą Dyrektywę 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. ustanawiającą procedurę udzielania informacji w dziedzinie norm i przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego, Dz.U.U.E.L.1998.204.37.

gólności art. 4, 5, 6 dyrektywy). W jej treści przewidziano dwie procedury informacyjne. Nadto wskazano, że każdy krajowy organ normalizacyjny ma obowiązek powiadomić Komisję i inne europejskie organy normalizacyjne określone w załącznikach do wspomianej dyrektywy o swoich projektach norm lub zmianach w istniejących normach.

Konsekwencją braku notyfikacji jest brak możliwości stosowania i to nie tylko przez sądy norm prawnych, które nie zostały notyfikowane, a zostały zawarte w jednostkach redakcyjnych podlegających obowiązkowi notyfikacji²⁷. Tak więc na nienotyfikowane przepisy krajowe nie można powoływać się skutecznie przed sądem krajowym wobec podmiotów prywatnych. Problem notyfikacji przepisów technicznych pojawił się w Polsce w związku z ustawą z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (Dz. U. z 2009 r. Nr 201, poz. 1540 z późn. zm. – dalej u.g.h.)²⁸. Urządzanie gier hazardowych, uczestniczenie w nich, sprowadzanie i produkcja automatów do gry objęte są regulacjami dotyczącymi rynku unijnego²⁹. Wielokrotnie problem przepisów technicznych w związku z omawianą ustawą pojawiał się w postępowaniach sądowych zarówno przed sądami administracyjnymi jak i powszechnymi w Polsce oraz przed TSUE. Problem ten skupiał się przede wszystkim na art. 6 oraz 14 ustawy u.g.h. Czy ustawa u.g.h. zawierała przepisy techniczne w rozumieniu tej dyrektywy i czy powinny być one notyfikowane Komisji Europejskiej, był przedmiotem rozważań zarówno sądów powszechnych, jak i sądów administracyjnych oraz wreszcie Sądu Najwyższego.

PROBLEMATYKA PRAWNA ZWIĄZANA Z ART. 6 U.G.H.

Na tle prawa UE i uchwalenia ustawy u.g.h. pojawił się problem ograniczenia przez prawo krajowe państwa członkowskiego UE możliwości prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie gier hazardowych tylko do spółek z siedzibą w tym państwie i w konsekwencji pozbawienia takiego prawa spółek zarejestrowanych w innych państwach członkowskich

²⁷ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 19 lipca 2012 r., w sprawach połączonych C-213/11, C-214/11 i C-217/11, pkt 40, publ. ZOTSiS 2012/7-/I-.

²⁸ L. Wilk, *W sprawie zakazu hazardu nieregulowanego*, Państwo i Prawo 2013, nr 4, s. 60.

²⁹ J. Łacny, *Swoboda państw członkowskich w zakresie regulowania gier hazardowych*, *Przegląd Orzecznictwa TS*, Europejski Przegląd Sądowy 2010, nr 12, s. 37 i n.; J. Łacny, *Gry hazardowe w Internecie – ustępstwo wobec swobód rynku wewnętrznego?*, *Europejski Przegląd Sądowy* 2012, nr 1, s. 15 i n.

UE³⁰. Artykuł 6 u.g.h. w sposób jaskrawy naruszał art. 49 TFUE (dawny art. 43 TWE)³¹. Już we wrześniu 2010 r. TSUE w jednym ze swoich wyroków wskazał, że art. 43 TWE (obecnie art. 49 TFUE) należy interpretować w ten sposób, że sprzeciwia się on uregulowaniu państwa członkowskiego, które zastrzega sobie prowadzenie gier losowych w ośrodkach gier wyłącznie dla podmiotów z siedzibą na terytorium tego państwa³². Takie ograniczenie jest dopuszczalne o ile spełnia zasadę proporcjonalności³³ w celu spełniania funkcji ochronnej dla porządku publicznego, bezpieczeństwa publicznego lub zdrowia publicznego³⁴. Ustawę należało dostosować do prawa UE, co dokonano dopiero w 2015 r.³⁵ zmieniając art. 6 ust. 4 oraz dodając w tym zakresie art. 7a.

Wątpliwości dotyczyły również art. 6 ust. 1 ściśle związanego z art. 14 u.g.h. Dopiero w 2016 r. TSUE³⁶ stwierdził, że nie należy uznawać art. 6 ust. 1 ustawy o grach hazardowych za „*inne wymagania*” w rozumieniu art. 1 pkt 4 dyrektywy 98/34, ponieważ zezwolenie wymagane przez ten przepis krajowy na urządzenie gier hazardowych stanowi warunek

³⁰ D. Obrępański [w:] M. Bik, R. Kamionowski, D. Obrępański, K. Ryszard, *Gry hazardowe. Komentarz do ustawy o grach hazardowych*, Warszawa 2013, s. 23.

³¹ Ograniczenia swobody przedsiębiorczości obywateli jednego Państwa Członkowskiego na terytorium innego Państwa Członkowskiego są zakazane w ramach poniższych postanowień. Zakaz ten obejmuje również ograniczenia w tworzeniu agencji, oddziałów lub filii przez obywateli danego Państwa Członkowskiego, ustanowionych na terytorium innego Państwa Członkowskiego. Z zastrzeżeniem postanowień rozdziału dotyczącego kapitału, swoboda przedsiębiorczości obejmuje podejmowanie i wykonywanie działalności prowadzonej na własny rachunek, jak również zakładanie i zarządzanie przedsiębiorstwami, a zwłaszcza spółkami w rozumieniu artykułu 54 akapit drugi, na warunkach określonych przez ustawodawstwo Państwa przyjmującego dla własnych obywateli.

³² Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9 września 2010 r., C-64/08 *Engelmann*, ZOTS 2010 I-08219.

³³ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 8 września 2009 r., C-42/07 *Liga Portuguesa de Futebol Profissional Bwin International*, publ. Zbiór Orzeczeń 2009 I-07633.

³⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 6 października 2009 r., C-153/08 *Komisja vs Hiszpanii*, publ. Zbiór Orzeczeń 2009 I-09735; wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2003 r., C-388/01 *Komisja vs Włochom*, publ. Rec. S. I-721, pkt 19.

³⁵ Ustawa z dnia 12 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy o grach hazardowych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1201).

³⁶ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 13 października 2016 r., C-303/15 *Naczelnik Urzędu Celnego I w Ł. Przeciwko G.M., M.S. przy udziale: Colin Williams sp. z o.o.* (EC-LI:EU:C:2016:771), nie publ.

nałożony względem prowadzenia działalności w zakresie organizowania takich gier w odróżnieniu od art. 14 ust. 1 tej ustawy, który ustanawia warunki względem danych produktów, zakazując ich użytkowania poza kasynami gry.

PROBLEMATYKA PRAWNA ZWIĄZANA Z ART. 14 U.G.H.

Wyżej wskazana konsekwencja braku notyfikacji przepisów technicznych, dotknęła również art. 14 ustawy u.g.h., która powinna być rozumiana jako obowiązek powstrzymania się przez sądy od jego zastosowania³⁷. Kwestię tę rozważał TSUE³⁸ wydając orzeczenie w trybie prejudycjalnym na wniosek Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gdańsku. W pkt 25 orzeczenia wskazano, że taki przepis jak art. 14 ust. 1 ustawy u.g.h., którego naruszenie obwarowane jest sankcją karną przewidzianą w art. 107 § 1 k.k.s. – zgodnie z którym urządzenie gier na automatach dozwolone jest jedynie w kasynach gry – należy uznać za „przepis techniczny” w rozumieniu art. 1 pkt 11 dyrektywy 98/34 (obecnie art. 1 ust. 1 lit. f dyrektywy UE 2015/1535)³⁹. W uzasadnieniu Trybunał nawiązał do swojego wcześniejszego orzecznictwa⁴⁰, w którym wskazano, że ustawowe przepisy krajowe, zakazujące korzystania z wszelkich gier elektrycznych, elektro-mechanicznych i elektronicznych, we wszystkich miejscach publicznych i prywatnych, z wyjątkiem kasyn, jak również korzystania z gier na komputerach znajdujących się w przedsiębiorstwach świadczących usługi internetowe oraz poddające prowadzenie tych przedsiębiorstw obowiązkowi uzyskania specjalnego pozwolenia, należy uznać za przepisy techniczne w rozumieniu art. 1 pkt 11 dyrektywy 98/34/WE (obecnie art. 1 ust. 1 lit. f dyrektywy UE 2015/1535) i w związku z tym należy je notyfikować Komisji Europejskiej na podstawie art. 8 ust. 1 tej dyrektywy (obecnie art. 5 dy-

³⁷ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 19 lipca 2012 r., w sprawach połączonych C-213/11, C-214/11 i C-217/11, pkt 40, publ. ZOTSiS 2012/7-/I-; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2014 r., sygn. II KK 55/14, publ. OSNKW 2015/4/37.

³⁸ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 19 lipca 2012 r., w sprawach połączonych C-213/11, C-214/11 i C-217/11, pkt 40, publ. ZOTSiS 2012/7-/I-.

³⁹ Zob. E. Skrzydło, T. Felska, *Nowe wyroki TS w sprawie organizacji gier hazardowych*, Europejski Przegląd Sądowy 2012, nr 1, s. 39 i n.; M. Taborowski, *Glosa do wyroku TS z dnia 19 lipca 2012 r., C-213/11, C-214/11 i C-217/11*, LEX/el. 2014 dostęp 06.06.2016.

⁴⁰ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 26 października 2006 r., C-65/05 *Komisja Wspólnot Europejskich vs Republice Greckiej*, publ. ZOTSiS 2006/10B-/I-10341, ECR 2006/10B-/I-10341.

rektywy UE 2015/1535). W konsekwencji przepisy prawne odnoszące się do tej działalności podlegają notyfikacji Komisji Europejskiej jako przepisy techniczne w rozumieniu dyrektywy UE 2015/1535 (dawniej 98/34/WE). Projekt jak i przepisy techniczne zawarte w ustawie u.g.h. nie zostały notyfikowane Komisji, pomimo że obowiązek taki wynikał z ówczesnie obowiązującej dyrektywy 98/34/WE⁴¹. Raz jeszcze TSUE podkreślił, że w myśl zasady pierwszeństwa prawa wspólnotowego kolizja między przepisem prawa krajowego a przepisem traktatu powinna być rozwiązywana przez sąd krajowy poprzez zastosowanie prawa wspólnotowego i w razie potrzeby przez odmowę stosowania sprzecznego z nim przepisu prawa krajowego, a nie przez stwierdzenie nieważności przepisu krajowego. Tak więc Trybunał nie wyposaża sądów krajowych państw unijnych w kompetencje do stwierdzania nieważności odpowiednich przepisów, a jedynie nakazuje im niestosowanie tych przepisów prawa krajowego, które okazują się być sprzeczne z przepisami prawa unijnego. Ministerstwo Finansów dopiero w 2015 r. przygotowało projekt zmiany ustawy, który został poprzedzony procedurą notyfikacji przepisów technicznych.

PROBLEMATYKA PRAWNA ZWIĄZANA Z ART. 89 U.G.H.

Zagadnienie, które wywołało rozbieżności w orzecznictwie jest charakter art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h. i jego relacje z art. 14 ust. 1 tej ustawy. W tym zakresie ukształtowały się trzy stanowiska.

W pierwszym stanowisku, Naczelny Sąd Administracyjny⁴² uznał, że art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h. jest przepisem technicznym w rozumieniu art. 1 pkt 11 dyrektywy nr 98/34/WE. Naczelny Sąd Administracyjny przyjął, iż funkcjonalna zależność art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h., jako przepisu sankcjonującego od art. 14 ust. 1 u.g.h., jako przepisu sankcjonowanego, sprawia, że nie ma racji bytu sankcja określona w art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h., jeżeli nie obowiązuje albo nie ma zastosowania zakaz wynikający z art. 14

⁴¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2014 r., sygn. II KK 55/14, publ. OSNKW 2015/4/37.

⁴² Stanowisko to zaprezentowane zostało m.in. w wyrokach z dnia 17 września 2015 r.: sygn. II GSK 1604/15, nie publ.; sygn. II GSK 1707/15, nie publ.; sygn. II GSK 1711/15, nie publ.; sygn. II GSK 2026/15, nie publ.; sygn. II GSK 1296/15, nie publ. oraz w wyrokach z dnia 4 listopada 2015 r., sygn. II GSK 2062/14, nie publ.; sygn. II GSK 2063/15 nie publ.; sygn. II GSK 2064/14, nie publ.; oraz z 5 listopada 2015 r., sygn. II GSK 2048/15, nie publ.; sygn. II GSK 2049/15, nie publ.; sygn. II GSK 2050/15, nie publ.; sygn. II GSK 2051/15, nie publ.

ust. 1 u.g.h. Artykuł 89 ust. 1 pkt 2 nie może być więc traktowany jako regulacja samodzielna, stanowiąca podstawę nałożenia kary administracyjnej, z której można wyprowadzić również zakaz urządzania gry poza kasynem gry, a więc jako źródło zarówno normy sankcjonującej, jak i sankcjonowanej. Stanowisko to – zdaniem Sądu – znajduje potwierdzenie w wyroku TSUE⁴³, w którym Trybunał Sprawiedliwości odniósł obowiązek notyfikacji, wynikający z dyrektywy 98/34/WE zarówno do przepisów przewidujących zakaz urządzania gier poza kasynami gry, jak i do sankcji karnych i administracyjnych, będących konsekwencją naruszenia tego zakazu. Obie grupy przepisów: sankcjonowane i sankcjonujące zostały w tym wyroku TSUE uznane za przepisy techniczne w rozumieniu dyrektywy 98/34/WE. Sąd przyjął, iż niezależnie od tego, czy art. 14 ust. 1 u.g.h. jest powołany, jako podstawa prawna decyzji o nałożeniu kary z art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h., zawsze stanowi on podstawę decyzji o karze, gdyż to z niego właśnie wynika zakaz, który obwarowany jest sankcją.

W drugim stanowisku Naczelny Sąd Administracyjny⁴⁴ uznał, że art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h. nie ma charakteru technicznego, jednak ze względu na powiązanie art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h. z art. 14 ust. 1 u.g.h. nie ma podstaw do wymierzenia kary za urządzanie gier na automatach poza kasynem gry. W kolejnych wyrokach Naczelny Sąd Administracyjny⁴⁵ podzielił stanowisko, że skoro wymierzenie kary na podstawie art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h. wiąże się z treścią art. 14 ust. 1 u.g.h., który jest przepisem technicznym nienotyfikowanym, to niemożność stosowania tego ostatniego przepisu nie daje podstaw do wymierzenia kary w stosunku do podmiotu, który urządza gry na automatach poza kasynem gry. Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził jednak, że problem nie sprowadza się do stosowania nienotyfikowanego przepisu technicznego

⁴³ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 26 października 2006 r., C-65/05 *Komisja Wspólnot Europejskich vs Republice Greckiej*, publ. ZOTSiS 2006/10B-/I-10341, ECR 2006/10B-/I-10341.

⁴⁴ Stanowisko to zaprezentowane zostało w wyrokach z dnia 7 października 2015 r., sygn. II GSK 1789/15, nie publ.; sygn. II GSK 1790/15, nie publ.; sygn. II GSK 1791/15, nie publ.; sygn. II GSK 1792/15, nie publ.; sygn. II GSK 1793/15, nie publ.; sygn. II GSK 1794/15, nie publ.

⁴⁵ Wyroki Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 20 października 2015 r., sygn. II GSK 1795/15, nie publ.; II GSK 1796/15, nie publ.; sygn. II GSK 1797/15, nie publ.; sygn. II GSK 2060/15, nie publ.; sygn. II GSK 2061/15, nie publ.; oraz wyrok z dnia 5 listopada 2015 r., sygn. II GSK 2383/13, nie publ.

(art. 14 ust. 1 u.g.h.) w stosunku do podmiotu, który urządzał gry poza kasynem gry, tylko do tego, że grę urządzał podmiot niemający koncesji lub zezwolenia, w tych konkretnych przypadkach.

W trzecim stanowisku Naczelny Sąd Administracyjny⁴⁶ uznał, że art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h. nie jest przepisem technicznym, a jego powiązanie z art. 14 ust. 1 u.g.h. nie oznacza automatycznie braku możliwości jego stosowania.

Rozbieżności te Naczelny Sąd Administracyjny przerwał uchwałą z dnia 16 maja 2016 r.⁴⁷ uznając, że art. 89 ust. 1 pkt 2 u.g.h. nie jest przepisem technicznym w rozumieniu art. 1 pkt 11 dyrektywy 98/34/WE, którego projekt powinien być przekazany Komisji Europejskiej zgodnie z art. 8 ust. 1 akapit pierwszy tej dyrektywy, i może stanowić podstawę wymierzenia kary pieniężnej za naruszenie przepisów ustawy o grach hazardowych, a dla rekonstrukcji znamion deliktu administracyjnego, o którym mowa w tym przepisie, oraz jego stosowalności w sprawach o nałożenie kary pieniężnej nie ma znaczenia brak notyfikacji oraz techniczny charakter (w rozumieniu dyrektywy) art. 14 ust. 1 tej ustawy. Ramy problematyki i tematyka nie pozwalają w tym miejscu na odniesienie się do tego zagadnienia, gdyż waga i wieloaspektowość problemu wymagałyby odrębnego artykułu.

II. BRAK NOTYFIKACJI PRZEPISÓW USTAWY O GRACH HAZARDOWYCH A PROBLEMATYKA ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNO-SKARBOWEJ

Norma zawarta w art. 107 § 1 Kodeksu karnego skarbowego penalizuje nielegalne urządzenie i prowadzenie gier hazardowych. Przestępstwo to polega na urządzeniu lub prowadzeniu gry losowej, gry na automacie lub zakładu wzajemnego wbrew przepisom u.g.h. lub wbrew warunkom koncesji lub zezwolenia⁴⁸. Art. 107 § 1 k.k.s. ma charakter blankietowy⁴⁹ – ustalenie pełnej treści normy karnoprawnej tj. określenie zakazu zachowania oraz grożącej za naruszenie zakazu sankcji każdorazowo wymaga normatywnego wypełnienia blankietu odpowiednimi przepi-

⁴⁶ Pogląd ten zawarto w wyrokach Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 18 września 2015 r., sygn. II GSK 1716/15, nie publ. oraz z dnia 1 października 2015 r., sygn. II GSK 1601/15, nie publ.; sygn. II GSK 1688/15, nie publ.

⁴⁷ Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 maja 2016 r., sygn. II GPS 1/16, publ. ONSAiWSA 2016/5/73, ZNSA 2016/4/118-135, M.Prawn. 2016/12/620.

⁴⁸ M. Bojarski (red.), *System Prawa Karnego. Tom 11. Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe skarbowe i pozakodeksowe*, Warszawa 2014, s. 188 i n.

⁴⁹ Szerzej zob. M. Bojarski (red.), *System Prawa Karnego, Tom 2, Źródła Prawa Karnego*, Warszawa 2011, s. 446 i n.

sami u.g.h.⁵⁰ Byt przestępstwa stypizowanego w art. 107 § 1 k.k.s. jest więc ściśle związany z losem przepisu wypełniającego normę blankietową tj. odpowiedniego przepisu ustawy o grach hazardowych. Uchylenie tego przepisu, stwierdzenie jego niekonstytucyjności lub niemożności stosowania w danej sprawie prowadzić będzie do dekompletacji normy karnoprawnej i w konsekwencji braku możliwości zakwalifikowania zachowania sprawcy jako czynu noszącego znamiona przestępstwa⁵¹.

Urządzenie i prowadzenie działalności w zakresie gier losowych, zakładów wzajemnych, gier na automatach i gier na automatach o niskich wygranych dozwolone jest wyłącznie na zasadach określonych w u.g.h. (art. 3). Szczegółowa regulacja dotycząca urządzania gier na automatach zawarta została w art. 14 ust. 1 ustawy – urządzenie takich gier dozwolone jest w kasynach gry na zasadach i warunkach określonych w zatwierdzonym regulaminie i udzielonej koncesji lub udzielonym zezwoleniu, przy zachowaniu wymogów wynikających z przepisów ustawy. Trudności związane ze stosowaniem art. 107 § 1 k.k.s. w zw. z art. 14 ust. 1 ustawy o grach hazardowych pojawiły się w związku z regulacjami zawartymi w Dyrektywie 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. ustanawiającej procedurę udzielania informacji w dziedzinie norm i przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego dotyczącego tzw. przepisów technicznych. Dyrektywa nakłada na Państwa Członkowskie obowiązek zachowania w odniesieniu do „przepisów technicznych” szczególnego trybu ustawodawczego obejmującego dodatkowy etap jakim jest obowiązek notyfikacji, czyli przekazania Komisji Europejskiej projektu przepisów technicznych. Jak wskazano w pierwszej części artykułu skutkiem niedochowania przez Państwo Członkowskie procedury notyfikacyjnej jest brak możliwości stosowania – również przez sądy – nienotyfikowanych norm prawnych zamieszczonych w jednostkach redakcyjnych podlegających obowiązkowi notyfikacji⁵².

⁵⁰ R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995, s. 107 i n.

⁵¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2013 r., sygn. I KZP 14/13, publ. OSNKW 2013/12/102.

⁵² Por. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22 października 1998 r., C-10/97 – C-22/97 *Ministero delle Finanze v IN.CO.GE'90 Srl, Idelgard Srl, Iris'90 Srl, Camed Srl, Pomezia Progetti Appalti Srl (PPA), Edilcam Srl, A. Cecchini & C. Srl, EMO Srl, Emoda Srl, Sappesi Srl, Ing. Luigi Martini Srl, Giacomo Srl and Mafar Srl.*, publ. ECR 1998 I-06307.

Pojawia się więc pytanie – jaki wpływ na gruncie prawa polskiego na byt przestępstwa urządzania gier na automatach z naruszeniem art. 14 ust. 1 ustawy o grach hazardowych tj. poza kasynem lub wbrew zasadom i warunkom koncesji lub zezwolenia ma brak notyfikacji tego przepisu?

Sąd Najwyższy w pierwszych latach przyjmował, że naruszenie obowiązku notyfikacji przepisów technicznych ma wyłącznie charakter naruszenia trybu ustawodawczego, którego konstytucyjność winna być badana w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym. Sąd Najwyższy wskazywał, że w sytuacji, gdy sąd powszechny badając konkretną sprawę dochodzi do wniosku, iż w odniesieniu do danego przepisu doszło do wadliwości w zakresie braku notyfikacji sąd ten ma obowiązek zawiesić prowadzone postępowanie i skierować odpowiednie pytanie prawne do Trybunału Konstytucyjnego. Do czasu podjęcia przez Trybunał Konstytucyjny rozstrzygnięcia w przedmiocie konstytucyjności danego przepisu brak jest zatem podstaw do odmowy stosowania przez sądy powszechne nienotyfikowanych przepisów ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych. Uzasadniając swoje stanowisko Sąd w pierwszej kolejności odwołał się do argumentacji związanej ze strukturą systemu źródeł prawa oraz konstytucyjnego obowiązku poszanowania przez sądy ustaw, podkreślając przy tym wynikający z treści Konstytucji brak kompetencji sądów powszechnych do samodzielnego badania niezgodności między ustawą a umową międzynarodową lub Kon-sytuacją. Sąd wyjaśnił też, że w ocenie Sądu orzeczenia TSUE mają moc wiążącą wyłącznie w sprawie, w jakiej zostały wydane, zatem powoływanie się na ich treść przed sądami krajowymi w innych sprawach o zbliżonym lub identycznym stanie faktycznym nie może skutkować niestosowaniem przez sąd przepisów prawa krajowego.⁵³

Konsekwencją powyższego było przyjęcie, że byt przestępstwa nielegalnego prowadzenia i urządzania gier hazardowych jest niezależny od dopełnienia przez państwo obowiązku notyfikacji. Nienotyfikowania norma zakazująca urządzania gier na automatach poza kasynem lub wbrew zasadom i warunkom koncesji lub zezwolenia mogła stać się wypełnieniem normy zawartej w art. 107 § 1 k.k.s. i tym samym podstawą ustalenia odpowiedzialności karnoprawnej z tytułu nielegalnego prowadzenia i urządzania gier hazardowych.

⁵³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2013 r., sygn. I KZP 15/13, publ. OSNKW 2013/12/101; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2014 r., sygn. IV KK 183/13, publ. KZS 2014/5/56; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2014 r., sygn. III KK 447/13, nie publ.

Stanowisko Sądu Najwyższego spotkało się z krytyką doktryny. W pierwszej kolejności wskazywano na niewłaściwe zastosowanie zasady pierwszeństwa i wynikających z niej skutków w zakresie stosowania prawa⁵⁴, nieuwzględnienie zasady skuteczności prawa unijnego, całkowite pominięcie dorobku orzecznictwa TSUE w zakresie wykładni pojęcia przepisów technicznych⁵⁵ oraz pominięcie spoczywającego na sądach krajowych obowiązku zapewnienia efektywności przepisom dyrektyw⁵⁶.

Dopiero w postanowieniu z dnia 27 listopada 2014 r. wydanym w sprawie II KK 55/14 Sąd Najwyższy wyjaśnił, iż właściwą „konsekwencją braku notyfikacji przepisów technicznych Komisji Europejskiej na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie funkcjonowania krajowego systemu notyfikacji norm i aktów prawnych, Dz. U. Nr 239, poz. 2039 z późn. zm., jest niemożność stosowania i to nie tylko przez sądy norm prawnych, które nie zostały notyfikowane, a zostały zawarte w jednostkach redakcyjnych podlegających obowiązkowi notyfikacji”⁵⁷. W uzasadnieniu Sąd odwołał się do zawartej w art. 7 Konstytucji zasady legalizmu i związanego z tym obowiązku sądów wydawania orzeczeń zgodnych z obowiązującym prawem. Sąd podkreślił konieczność respektowania zasady pierwszeństwa prawa unijnego odwołując się przy tym m.in. do treści wyroku w sprawie *Costa v. ENEL*, stwierdzając, że obowiązkiem sądów powszechnych jest zapewnienie pełnej efektywności prawa wspólnotowego i unijnego⁵⁸. Sąd Najwyższy podkreślił również kompetencję sądów powszechnych do badania zgodności prawa krajowego z prawem wspólnotowym lub unijnym⁵⁹. Nie wglębiając się w argumen-

⁵⁴ J. Maliszewska-Nienartowicz, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 listopada 2013 r., I KZP 15/13, Naruszenie obowiązku notyfikacji przepisów technicznych a zasada pierwszeństwa prawa UE*, publ. EPS 2014/6/41-46.

⁵⁵ W. Gontarski, G. Grabowska G, *Glosa do postanowień Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2013 r.: I KZP 14/13 i I KZP 15/13 oraz do wyroków Sądu Najwyższego: z dnia 3 grudnia 2013 r., V KK 82/13 i z dnia 8 stycznia 2014 r., IV KK 183/13*, publ. LEX/el. 2014.

⁵⁶ M. Górski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 listopada 2013 r., I KZP 15/13*, LEX/el. 2014.

⁵⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2014 r., sygn. II KK 55/14, publ. OSNKW 2015/4/37.

⁵⁸ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 15 lipca 1964 r., C-6/64 *Flaminio Costa v E.N.E.L.*, publ. ECR 1964/585.

⁵⁹ Szerzej M. Górski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 listopada 2014 r., II KK 55/14*, LEX/el. 2015.

tacją dotyczącą obowiązywania prawa wspólnotowego i prawa unijnego w porządkach prawnych państw członkowskich wskazać należy, że wobec niemożności stosowania art. 14 ust. 1 ustawy o grach hazardowych spowodowanej niedochowaniem procedury notyfikacyjnej norma zawarta w art. 107 § 1 k.k.s. w zakresie w jakim penalizowała urządzenie gier hazardowych poza kasynem jest normą niekompletną i niepozwalającą na określenie pełnej treści dyspozycji, wobec czego nie ma możliwości ustalenia odpowiedzialności karnoprawnej podmiotów zarządzających lub prowadzących gry hazardowe w oparciu o przepis art. 107 § 1 k.k.s. w zw. z art. 14 ust. 1 ustawy o grach hazardowych.

Stosowanie przepisów blankietowych *sensu largo*⁶⁰ zawierających odesłania do przepisów norm o charakterze administracyjnym wiąże się z wieloma trudnościami w zakresie odtworzenia pełniej treści normy prawnokarnej. Określenie zakazanego zachowania wymaga odwołania się do treści całej ustawy co zakreśla normy odpowiedzialności karnoskarbowej niezwykle szeroko – każde naruszenie zasad urządzania i prowadzenia gier hazardowych określonych w ustawie jest zagrożone sankcją karnoskarbową (częstokroć dublując przy tym odpowiedzialność karnoskarbową z odpowiedzialności administracyjną). Nadto, odesłanie zawarte w przepisach blankietowych rodzi konieczność prawidłowego ustalenia treści odpowiedniego przepisu ustawy o grach hazardowych obowiązującego w chwili popełnienia czynu oraz rozstrzygnięcia kolizji między systemem prawa krajowego, a prawem wspólnotowym. W naszej ocenie konstruowanie odpowiedzialności karnej w oparciu o przepisy blankietowe nie spełnia wymogu klarowności normy oraz pewności prawa, zatem zasadnym byłoby rozważenie przebudowania zasad odpowiedzialności karnoskarbowej za nielegalne urządzenie lub prowadzenie gier hazardowych.

III. Konkluzja

Problematyka związana z regulacją działalności hazardowej ujawniła, że Rząd Polski, w tym Ministerstwo Finansów odpowiedzialne za regulacje prawne w zakresie gier hazardowych nie są dostatecznie przygotowane do tworzenia tych projektów. Tym bardziej, że Ministerstwo Finansów obejmuje swym nadzorem, po pierwsze prowadzenie działalności hazardowej w Polsce i po drugie inne organy administracyjne prowadzące nadzór w jego imieniu. Mało tego przedstawiciele Ministerstwa Finansów myślą

⁶⁰ R. Dębski, *op. cit.*

role organów sądowych stosujących prawo (co przejawia się wydaniem wyroku) z organami administracyjnymi stosujących prawo (przejawiające się wydaniem decyzji administracyjnej), czego przykładem jest choćby dziwny komunikat Ministra Finansów z 30 października 2015 r. o stosowaniu art. 107 k.k.s w zw. z przepisami ustawy o grach hazardowych⁶¹. W zakresie wykładni art. 89 w zw. z art. 14 u.g.h. poważne wątpliwości budzi niestabilne i jakże odmienne stanowisko Naczelnego Sądu Administracyjnego⁶² wyrażane w wyrokach wydawanych w przeciągu zaledwie okresu wynoszącego kalendarzowo dwa miesiące. Takie działania tylko powielają i utwardzają stereotypowe spojrzenie na Polskę jako kraju niepewnego i niestabilnego prawa, prawa sprzecznego z prawem UE i poczucia braku odpowiedzialności rządu za podejmowane decyzje. Organy państwa narażają nie tylko własnych obywateli i przedsiębiorców działających na rynku wspólnotowym na konsekwencje niestabilnej sytuacji prawnej (w tym odszkodowawcze), nadto zmuszają Skarb Państwa na ponoszenie kosztów prowadzonych postępowań przez organy nadzoru (z takim uporem), które ostatecznie (często) okazują się niekorzystne dla Polski przed krajowymi sądami i trybunałami lub organami i trybunałami UE.

BIBLIOGRAFIA

1. Bojarski M. (red.), *System Prawa Karnego, Tom 2, Źródła Prawa Karnego*, Warszawa 2011.
2. Bojarski M. (red.), *System Prawa Karnego. Tom 11. Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe skarbowe i pozakodeksowe*, Warszawa 2014.
3. Brzeziński P., *Unijny obowiązek odmowy zastosowania przez sąd krajowy ustawy niezgodnej z dyrektywą Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
4. Dębski R., *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995.
5. Dyrektywa (UE) 2015/1535 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 9 września 2015 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji

⁶¹ Opublikowany na stronie Ministerstwa Finansów; dostęp: 23 listopada 2016 r.: http://www.finanse.mf.gov.pl/web/bip/ministerstwo-finansow/wiadomosci/komunikaty/-/asset_publisher/6Wwm/content/id/5072857

⁶² Mowa o wyrokach Naczelnego Sądu Administracyjnego przywołane w przypisach na s. 9-11 niniejszego artykułu.

- w dziedzinie przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego, Dz.U.UE.L.2015.241.1.
6. Gontarski W., Grabowska G., *Glosa do postanowień Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2013 r.: I KZP 14/13 i I KZP 15/13 oraz do wyroków Sądu Najwyższego: z dnia 3 grudnia 2013 r., V KK 82/13 i z dnia 8 stycznia 2014 r., IV KK 183/13*, publ. LEX/el. 2014.
 7. Górski M., *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 listopada 2014 r., II KK 55/14*, LEX/e 2014.
 8. Górski M., *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 listopada 2014 r., II KK 55/14*, LEX/el. 2015.
 9. Górski M., *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 listopada 2013 r., I KZP 15/13*, LEX/el. 2014.
 10. http://www.finanse.mf.gov.pl/web/bip/ministerstwo-finansow/wiadomosci/komunikaty/-/asset_publisher/6Wwm/content/id/5072857.
 11. Łacny J., *Gry hazardowe w Internecie – ustępstwo wobec swobód rynku wewnętrznego?*, Europejski Przegląd Sądowy 2012, nr 1.
 12. Łacny J., *Swoboda państw członkowskich w zakresie regulowania gier hazardowych*, Przegląd Orzecznictwa TS, Europejski Przegląd Sądowy 2010, nr 12.
 13. Maliszewska-Nienartowicz J., *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 listopada 2013 r., I KZP 15/13, Naruszenie obowiązku notyfikacji przepisów technicznych a zasada pierwszeństwa prawa UE*, publ. EPS 2014/6/41-46.
 14. Miąsik D., *Zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego przed prawem krajowym – wprowadzenie i wyrok ETS z 17.12.1970 r. w sprawie 11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr – und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, EPS 2005/2/58.
 15. Obrępański D. [w:] Bik M., Kamionowski R., Obrępański D., Ryszard K., *Gry hazardowe. Komentarz do ustawy o grach hazardowych*, Warszawa 2013.
 16. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2014 r., sygn. II KK 55/14, publ. OSNKW 2015/4/37.
 17. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2013 r., sygn. I KZP 14/13, publ. OSNKW 2013/12/102.
 18. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2013 r., sygn. I KZP 15/13, publ. OSNKW 2013/12/101.
 19. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 lutego 2010 r., sygn. SK 45/09, publ. OTK-A 2010/2/17.

20. Skomerska-Muchowska I., *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 2014 r.*, V KK 344/13, LEX/el. 2014.
21. Skrzydło E., Felska T., *Nowe wyroki TS w sprawie organizacji gier hazardowych*, Europejski Przegląd Sądowy 2012, nr 1.
22. Taborowski M., *Glosa do wyroku TS z dnia 19 lipca 2012 r.*, C-213/11, C-214/11 i C-217/11, LEX/el. 2014.
23. Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. z 2004 r., poz. 90, nr 864/2.
24. Traktat o Unii Europejskiej, Dz.U. z 2004 r., poz. 90, nr 864/30.
25. Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 maja 2016 r., sygn. II GPS 1/16, publ. ONSAiWSA 2016/5/73, ZNSA 2016/4/118-135, M.Prawn. 2016/12/620.
26. Ustawa z dnia 12 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy o grach hazardowych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1201).
27. Uzasadnienie do postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 grudnia 2006 r., sygn. P 37/05, OTK-A 2006/11/177.
28. Wilk L., *W sprawie zakazu hazardu nieregulowanego*, Państwo i Prawo 2013, nr 4, s. 60.
29. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 20 października 2015 r., sygn. II GSK 1795/15, nie publ.; II GSK 1796/15, nie publ.; sygn. II GSK 1797/15, nie publ.; sygn. II GSK 2060/15, nie publ.; sygn. II GSK 2061/15, nie publ.; oraz wyrok z dnia 5 listopada 2015 r., sygn. II GSK 2383/13, nie publ.
30. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2014 r., sygn. III KK 447/13, nie publ.
31. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 stycznia 2014 r., sygn. IV KK 183/13, publ. KZS 2014/5/56.
32. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2006 r., sygn. C-173/03, *Traghetti del Mediterraneo S.P.A. w likwidacji vs Włochy*, publ. ZOTSiS 2006/6A-/I-5177, ECR 2006/6A-/I-5177.
33. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 13 października 2016 r., C-303/15 *Naczelnik Urzędu Celnego I w Ł. Przeciwko G.M., M.S. przy udziale: Colin Williams sp. z o.o.* (ECLI:EU:C:2016:771), nie publ.
34. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 15 lipca 1964 r., C-6/64 *Flaminio Costa v E.N.E.L.*, publ. ECR 1964/585.
35. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 16 stycznia 2003 r., C-388/01 *Komisja vs Włochom*, publ. Rec. S. I-721, pkt 19.

36. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 18 lipca 2007 r. C-119/05 Lucchini, Zb.Orz. s. I-6199, pkt 61.
37. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 19 lipca 2012 r., w sprawach połączonych C-213/11, C-214/11 i C-217/11, pkt 40, publ. ZOTSiS 2012/7-/I-.
38. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 19 listopada 2009 r., sygn. C-314/08, *pytanie prejudycjalne (art. 234 WE) Filipiak vs Dyrektor Izby Skarbowej w Poznaniu*, publ. ZOTSiS 2009/11/I-11049, PP 2010/2/51, ECR 2009/11/I-11049-11079.
39. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 20 października 2011 r., C-396/09, publ. ZOTSiS 2011/10A-/I-9915-9962, pkt 35-36, 38-39.
40. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22 października 1998 r. w sprawach połączonych od C-10/97 do C-22/97 *IN.CO.GE.'90 i in.*, Rec. s. I-6307, pkt 21, publ. ECR 1998/10B-/I-6307.
41. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 22 października 1998 r., C-10/97 – C-22/97 *Ministero delle Finanze v IN.CO.GE.'90 Srl, Idelgard Srl, Iris'90 Srl, Camed Srl, Pomezia Progetti Appalti Srl (PPA), Edilcam Srl, A. Cecchini & C. Srl, EMO Srl, Emoda Srl, Sappesi Srl, Ing. Luigi Martini Srl, Giacomo Srl and Mafar Srl.*, publ. ECR 1998 I-06307.
42. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 26 października 2006 r., C-65/05 *Komisja Wspólnot Europejskich vs Republice Greckiej*, publ. ZOTSiS 2006/10B-/I-10341, ECR 2006/10B-/I-10341.
43. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 27 października 2009 r. w sprawie C-115/08 *ČEZ*, dotychczas nieopublikowany w Zbiorze, pkt 138.
44. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 4 czerwca 1992 r. w sprawach połączonych C-13/91 i C-113/91 *Debus*, Rec. s. I-3617, pkt 32, publ. ECR 1992/6/I-3617.
45. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 6 października 2009 r., C-153/08 *Komisja vs Hiszpanii*, publ. Zbiór Orzeczeń 2009 I-09735.
46. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 8 września 2009 r., C-42/07 *Liga Portuguesa de Futebol Profissional Bwin International*, publ. Zbiór Orzeczeń 2009 I-07633.
47. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1978 r., sygn. 106/77, *Simmenthal S.P.A. vs Włochy*, publ. ECR 1978/3/629.
48. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9 września 2010 r., C-64/08 *Engelmann*, ZOTS 2010 I-08219.

49. Wyrozumska A., *Glosa do postanowienia TK z dnia 19 grudnia 2006 r., P 37/05*, Europejski Przegląd Sądowy 2007/3, s. 39-43.

Jakub Pawłowski – doktorant Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (WPiA, Zakład Postępowania Cywilnego) radca prawny, prezes Instytutu im. Edwarda Taylora. e-mail: j.pawlowski@pawlowscy-partners.com.

Martyna Pawłowska – doktorant Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (WPiA, Katedra Prawa Karnego) adwokat. Adres korespondencyjny: Kancelaria Pawlowscy Partners, e-mail: m.pawlowska@pawlowscy-partners.com.